

บทที่ ๕

งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย

๕.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในประเทศและต่างประเทศ

รัตนะ บัวสนธิ์ (๒๕๓๕, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง โดยการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์คือการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำการวิจัยเป็นรายกรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง ทั้งนี้การวิจัยมีลักษณะเป็นการวิจัยพัฒนา ที่ประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีระเบียบวิธีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เข้าไปอยู่ร่วมกันชุมชน ผลการวิจัยพบว่าภายในชุมชนมีสิ่งที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่แสดงออกเป็นกระบวนการคิด และกระทำโดยบุคคลของชุมชนแต่ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน ไม่มีการวางแผนร่วมกันในการพัฒนาการเรียนการสอน หลักสูตรเปิดโอกาสให้สามารถจัดประสบการณ์ความรู้โดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกมาร่วมในการวางแผนการสอนได้ นโยบายควบคุมทางวิชาการ จากหน่วยงานบังคับบัญชาส่วนกลาง เป็นอุปสรรคที่ทำให้การใช้หลักสูตรติดขัด พื้นฐานทางความสนใจในทางวิชาการของครูแตกต่างกันก็ทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบผลแตกต่างกัน นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นไปตามวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมที่กำหนดไว้ในหลักสูตร นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ซึ่งก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับผู้รู้ในท้องถิ่นชุมชนที่ให้ความสนใจและสนับสนุนการร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน ในด้านตัวหลักสูตรนั้นที่จะต้องแก้ไข คือเนื้อหาบางส่วนเกี่ยวกับบุคคลสำคัญของชุมชน และการกำหนดเวลาเรียนตามเนื้อหาต่าง ๆ ของหลักสูตรยังไม่เหมาะสมนัก สำหรับผลการประเมินด้านผู้ปกครองนักเรียนพบว่าผู้ปกครองให้การสนับสนุนการใช้หลักสูตร

อังกุล สมคะเนย์ (๒๕๓๕) ได้ศึกษาสภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการโรงเรียนส่วนใหญ่เห็นด้วยในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งโรงเรียนส่วนใหญ่ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะของการปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริมด้วยวิธีการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือ หรือช่างเทคนิคชาวบ้านมามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร คือไม่ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ ด้านนโยบาย และการนิเทศติดตามผลทั้งศึกษานิเทศก์ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการ ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการพัฒนาหลักสูตร

เบญจมาพร กาศมณี (๒๕๓๖: ๗๕-๗๘) ได้ศึกษาการสร้างชุดการสอน วิทยาศาสตร์ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสื่อ จำนวน ๑๑ ชุด เพื่อรวบรวมข้อมูลทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาทาง วิทยาศาสตร์ในระดับประถมศึกษาและสร้างชุดการสอนในเนื้อหาวิทยาศาสตร์ ในกลุ่ม สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสื่อให้มีประสิทธิภาพ ๘๐/๘๐ และมีประสิทธิผลตั้งแต่ .๐๕ ขึ้นไป ผลการศึกษาพบว่า มีชุดการสอนจำนวน ๖ ชุด ได้แก่ ชุดการสอนเรื่องการกรองน้ำ คานหรือคานคัต คานงัด วิธีใช้และเก็บรักษาเชื้อเพลิง การทำยาสระผมจากสิ่งที่มีในท้องถิ่น การรักษาคุณแห่งธรรมชาติ และแมลงที่ควรกำจัด และการกำจัดโดยวิธีธรรมชาติ มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ และค่าดัชนีประสิทธิผล เป็นไปตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ส่วนชุดการสอนจำนวน ๕ ชุด ได้แก่ ชุดการสอนเรื่องการ ชลประทาน การบำรุงรักษาดิน การป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ประโยชน์ของแรงดัน อากาศ และปัญหาการชลประทานในท้องถิ่นมีประสิทธิภาพและค่าดัชนีประสิทธิผล ตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้

ศิริกุล สันติชาติ (๒๕๓๖: ๒๖๑-๒๖๓) ได้วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนี้ จากการศึกษาวรรณคดีในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑-๔) ประเภทนิราศ ๒๕ เรื่อง ประเภทนิทานคำกลอน ๔ เรื่อง ประเภทกลอน บทละคร ๗ เรื่อง โดยศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านการตั้งถิ่นฐาน การสร้าง

ที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ การประกอบอาหารและการถนอมอาหาร การรักษาพยาบาล ความเชื่อและพิธีกรรมการควบคุมสังคม การเดินทาง การติดต่อสื่อสาร การถ่ายทอดความรู้ การบันเทิง และการศึกษาความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาชาวบ้านกับสภาพแวดล้อมทางสังคมและภูมิศาสตร์

ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ นั้น บางอย่างสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี บางอย่างต้องนำมาปรับใช้ให้เหมาะสม เช่น การประกอบอาหารและการเก็บถนอมอาหาร ในปัจจุบันมีการประกอบอาหารโดยเรียนแบบอย่างดั้งเดิมที่มีอยู่ เช่น การทำขนมไทย บางแห่งมีการปรับปรุงตกแต่งให้เกิดรสชาติ รูปทรงที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ และเพื่อประโยชน์ทางการค้า การนำสัทธิธรรมชาติจากพืชผักที่ใช้แต่ดั้งเดิมมาใช้ในการย้อมสีอาหารจะช่วยในเรื่องความสะอาดและไม่เป็นพิษภัยต่อร่างกาย การใช้สัทธิธรรมชาติในการย้อมผ้าและเส้นใยต่าง ๆ โดยปรับปรุงให้มีความคงทนมากกว่าเดิมเป็นการลดการนำเข้าสารเคมีจากต่างประเทศ และช่วยในด้านสภาพแวดล้อมซึ่งเกิดจากสารเคมีตกค้างต่าง ๆ การหันมานิยมวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น นำมาคิดประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้จะเป็นการส่งเสริมและเน้นให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาของคนไทยในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นแรงสนับสนุนให้เกิดการคิดสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเป็นประโยชน์ในด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคมและธรรมชาติเป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาไทยได้กำหนดสาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ ซึ่งหมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำชุดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมประกอบการวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาไทย กับการสอนโดยครูเป็นผู้สอน และเปรียบเทียบความสามารถในการคิดพัฒนาสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน โดยการสอนด้วยชุดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ประกอบการวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาไทย กับการสอนโดยครูเป็นผู้สอน

ศิริพร รุ่งหิรัญ (๒๕๓๘, บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง แนวคิดของผู้นำเกี่ยวกับการศึกษาระดับประถมศึกษาในจังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่าด้านองค์ประกอบ

การศึกษาผู้นำท้องถิ่นคิดว่าในส่วนของหลักสูตรให้เพิ่มเติมเรื่องอาชีพในท้องถิ่นในกลุ่ม
 การงานและพื้นฐานอาชีพ

กิตติพิศ ศิริสูตร (๒๕๓๘: ๑๘๔) ได้วิจัยเรื่องการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการ
 พัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับ
 ปรับปรุง ๒๕๓๓) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการ
 ประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการ
 นำภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง คติ ความคิด ความเชื่อ แบบพุทธมาใช้ในระดับชั้น
 ประถมศึกษาปีที่ ๓ และระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ เรื่องศิลปะ วัฒนธรรม
 ขนบธรรมเนียมประเพณีมาใช้ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ ระดับชั้นประถมศึกษา
 ปีที่ ๕ และระดับชั้นประถม

มาลินี ตัวข้าขาว (๒๕๓๘: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญา
 ท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา
 เขตการศึกษา ๕ โดยการศึกษาวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 ในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขต
 การศึกษา ๕/๒) ศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการ
 สอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษาที่ ๕ ใน
 ด้านการเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
 การวัดผล และประเมินผลการเรียนการสอน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์
 แบบไม่มีโครงสร้าง ตัวอย่างประชากรที่ใช้วิจัยคือ ครูสังคมศึกษา เลือกโดยการสุ่ม
 ตัวอย่างแบบเจาะจงวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ ผลการวิจัยปรากฏว่า

๑. ครูสังคมส่วนใหญ่ใช้ความรู้เรื่องประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ
 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับ บุญ-บาป- และนรก-
 สวรรค์ หมู่บ้านวัฒนธรรมหรือแหล่งวัฒนธรรม และชีวประวัติของบุคคลในท้องถิ่น

๒. วิธีการใช้ภูมิปัญญาในการเรียนการสอนสังคมศึกษาด้านการเตรียมการสอน
 ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ ศึกษาหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา และจุดประสงค์รายวิชาที่
 สอดคล้องกัน จัดซื้อ ขอยืม และขอบริจาคสื่อการเรียนการสอนจากแหล่งวิทยาการใน
 ท้องถิ่น และจัดทำเอกสารการซักถาม อธิบายและใช้สื่อประกอบและสอดแทรก

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเนื้อหาที่สอน ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ให้นักเรียนจัดปายนิเทศในชั้นเรียน และบริเวณ โรงเรียน และให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในท้องถิ่น ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน ครูใช้วิธีการสังเกตและบันทึกพฤติกรรมความสนใจของนักเรียนระหว่างเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การประเมินผลงาน และการทดสอบแบบปรนัย

๓. ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูสังคมส่วนใหญ่มีปัญหา ดังนี้ ด้านการเตรียมการสอนและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในด้านการอธิบายและแสดงความคิดเห็นด้านการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในการทำข้อทดสอบแบบอัตนัย

๔. ข้อเสนอแนะ ที่ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่เสนอ ได้แก่ขอให้กระทรวงศึกษาธิการจัดอบรมและสนับสนุนงบประมาณ ให้ครูสามารถดำเนินการทั้งด้านการจัดเตรียมการสอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร และสามารถวัดและประเมินผลการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาไทยดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยเกิดแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาไทยในปัจจุบัน ที่นำภูมิปัญญาไทยมาถ่ายทอด หรือเรียนรู้ในระบบการศึกษาลดน้อยลง สมควรส่งเสริมให้นำภูมิปัญญาไทยเข้ามาร่วมในการจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนเรียนรู้มากขึ้น และเพื่อให้สอดคล้องกับงานวิจัยที่กล่าวมาการใช้ภูมิปัญญาไทยในการเรียนการสอนสังคมศึกษาที่ผู้วิจัยใช้ในครั้งนี้ได้แทรกภูมิปัญญาไทยไว้ในเนื้อหาที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับท้องถิ่นของเราด้านวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพจากพื้นฐานการเกษตร ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ วิทยาการสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมที่มีพื้นฐานจากสภาพความเป็นอยู่ในท้องถิ่น โดยเนื้อหาที่สอนแต่ละตอนที่จัดทำขึ้นจะสอดแทรกความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาไทยในท้องถิ่น ที่สัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับเรื่องที่สอน เพื่อให้นักเรียนเห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมที่มีในท้องถิ่นและถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ ของผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ต่อไป

กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๓๙, บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่ได้นำเรื่องการฟังเทศน์ในวันสำคัญ และพิธีสวดมนต์ไหว้พระมาสอนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และเรื่องการปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ มาสอนในกลุ่มการทำงาน และพื้นฐานอาชีพ

มณฑิชา ชนะสิทธิ์ (๒๕๓๙) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการพัฒนาท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้านสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสงขลา กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้รับผิดชอบโครงการของโรงเรียน ครูผู้สอน และปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๕๕ คน เครื่องมือที่ใช้ในวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบศึกษาเอกสาร ผลการวิจัยในด้านสร้างหลักสูตร พบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่มีแนวความคิดของโครงการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะของการศึกษา เพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน การนำหลักสูตรไปใช้ โรงเรียนส่วนใหญ่เชิญปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านเกษตรกรรมมาเป็นวิทยากรในบางเนื้อหา ผู้บริหารทำการนิเทศการสอนโดยให้คำปรึกษาและสังเกตการสอนในด้านการประเมินผลหลักสูตรนั้น โรงเรียนส่วนใหญ่ประเมินผลหลักสูตรโดยพิจารณาจากผลการปฏิบัติและผลงานของนักเรียนและโรงเรียนส่วนใหญ่มีการปรับปรุงหลักสูตร เนื่องจากผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญของโครงการและขาดแคลนงบประมาณ ปราชญ์ชาวบ้านไม่มีเวลา กิจกรรมการเรียนการสอนใช้เวลามากกว่าที่กำหนด และครูผู้สอนไม่มีจัดทำแผนการสอน

ประกอบ ใจมั่น (๒๕๓๙) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษา สภาพ ปัญหา และความต้องการเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครูผู้สอน ๓๐ คน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ๑๕ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถาม แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยสรุปได้คือ การเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้คำนึงถึงผู้เรียนหลักสูตร เนื้อหาวิชา และคุณสมบัติภูมิปัญญาท้องถิ่น การเตรียมการ มีการเตรียม

ครูผู้สอน ผู้เรียน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สื่อการเรียนการสอน และเตรียมการเรียนการสอนล่วงหน้าก่อนการเรียนการสอน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชั้นดำเนินการสอน โดยมีการสาธิตแบ่งกลุ่มฝึกปฏิบัติงาน การประเมินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการประเมินผู้เรียน และภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการสังเกตระหว่างการเรียนการสอน ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบ คือ ขาดแคลน วัสดุ-อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติงานงบประมาณไม่เพียงพอ การเบิกจ่ายค่าตอบแทนยุ่งยากล่าช้า ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ค่อยมีเวลาว่าง และภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดทักษะ ประสิทธิภาพในการถ่ายทอดความรู้ ครูผู้สอนที่มีความรู้ ความชำนาญในเรื่องที่สอน ความต้องการ งบประมาณในการจัดซื้อวัสดุ-อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติงาน และต้องการที่จะเข้ารับการฝึกอบรมใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ

นิตยา บุตรศรี (๒๕๔๒) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนต้นแบบการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มตัวอย่างได้แก่ โรงเรียนต้นแบบการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑๐ โรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา แจกแจงความถี่ และหาค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี และด้านการประกอบอาชีพ มาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในลักษณะของการปรับรายละเอียดของเนื้อหาวิชา การปรับกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมโดยดำเนินการในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตกลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพในระดับประถมศึกษา และกลุ่มวิชาการงานและอาชีพในระดับมัธยมศึกษา ปัญหาที่พบในการดำเนินงาน ได้แก่ ครูผู้สอนยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ครูผู้สอนไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับสภาพภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีในท้องถิ่น และครูผู้สอนมีงานในหน้าที่มากจึงไม่มีเวลา หรือไม่คิดที่จะนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และผู้ที่โรงเรียนเชิญมาถ่ายทอดความรู้ไม่มีทักษะในวิธีการสอน

วิสากุล กองทองนอก (๒๕๔๓, อ้างถึงใน จริยาพร ชัยงาม, ๒๕๔๕: ๕๕) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร กลุ่มตัวอย่างผู้บริหารโรงเรียน ๒๐๔ ครูผู้สอน ๓๕๔ คน และผู้บริหาร โรงเรียนและครูผู้สอนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาและประสบผลสำเร็จ ได้แก่ ผู้บริหาร ๑๐ คน ครูผู้สอน ๑๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสอบถาม มาตราส่วนประมาณค่า และแบบสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ คือ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า แนวการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนตาม โครงสร้างหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๓๓) สามารถนำไปใช้ในรายวิชาภาษาไทย กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่ม การงานพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย วิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาโดยภาพรวมใช้โดยอ้อมมากกว่าโดยตรง

งานวิจัยต่างประเทศ

Scott (1982) ศึกษาว่าในศตวรรษที่ ๑๙ ประเทศอิตาลีมีการศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับเทพเจ้าปรากฏเป็นครั้งแรกในโลกตะวันตก เป็นแก่นเรื่องสำคัญในงานศิลปะ ขนาดใหญ่เพื่อแสดงรูปลักษณ์ของภูมิปัญญา

Berry R. & Mark L. Schug (1984) กล่าวถึง กิจกรรมการศึกษาท้องถิ่นชุมชนว่า จะต้องเป็นกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ลงมือในสภาพแวดล้อมจริงเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง ได้แก่ ๑) การศึกษานอกสถานที่ ๒) การสัมภาษณ์บุคคลในท้องถิ่น ๓) การเชิญบุคคลในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร

๕.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑. วนเกษตร: ภูมิปัญญาของเกษตรกรไทยรายย่อย

นโยบายเร่งรัดปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศที่ส่งเสริมให้เกษตรกรไทยทำการผลิต เพื่อส่งออกโดยอาศัยเครื่องจักรการเกษตรเป็นตัวช่วยการผลิตตั้งแต่ระยะแรกเริ่ม การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา ทำให้เกษตรกรไทยเร่งปลูกพืช

ตามความต้องการของตลาดโลก และขยายพื้นที่การผลิตมากขึ้น พร้อมกันนั้นก็ต้องลงทุนทั้งที่เป็นแรงงานและเงินมากขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน การปลูกพืชเดียวตามความต้องการของต่างประเทศ ทำให้ผลผลิตที่ได้ต้องผูกพันกับการกำหนดราคาจากตลาดโลกเป็นสำคัญ โดยสภาพเช่นนี้เกษตรกรจึงไม่มีอิสระที่จะกำหนดการผลิต กำหนดราคาสินค้าการเกษตรด้วยตนเอง ยิ่งไปกว่านั้นภายหลังการเข้ามาตั้งโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตการเกษตร ซึ่งส่งเสริมการเกษตรแบบครบวงจร ตั้งแต่การให้เมล็ดพันธุ์ ปลูก การกำหนดราคาจึงทำให้เกษตรกรไทยแปรสภาพเป็นเพียงผู้รับจ้างผลิตเท่านั้น ปรากฏการณ์เช่นนี้นับวันจะมีมากขึ้นในทุก ๆ พื้นที่การผลิตการเกษตรของไทย

ผู้ใหญ่วินูลย์ เข็มเฉลิม บ้านห้วยหิน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ในอดีตก็ตกอยู่ในวัฏจักรการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตลาด และปัจจัยการผลิตภายนอกทุกประการ เริ่มจากการขายพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของห้องตลาดในขณะนั้น ปลูกมันได้ระยะหนึ่งก็ขาดทุนสะสมมากขึ้นเรื่อย ๆ ทุกขณะ พร้อมกับสภาพความเป็นหนี้ ดอกเบี้ยที่กู้ยืมมาลงทุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) ก็เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ครอบครัวผู้ใหญ่วินูลย์ ต้องทำงานหนักขึ้นหาเวลาว่างเพื่อการพักผ่อนบันเทิงได้น้อยลง ครั้นต่อมามันสำปะหลังล้นตลาด เพราะปลูกกันมากรัฐบาลหันมาส่งเสริมการปลูกฝ้ายแทน ผู้ใหญ่วินูลย์ก็ปลูกฝ้ายตามเช่นกัน ระยะแรกของการปลูกทำให้ได้กำไรพอสมควร ต่อมาเหตุการณ์ก็เข้ารูปรอยเดิม นั่นคือปัญหาราคาฝ้ายลดลงจำนวนเงินที่ขายได้ไม่คุ้มกับทุนที่ลงไป หนี้สินพอกพูนขึ้นในแต่ละปี ผลผลิตที่นำไปขายไม่เพียงพอกับการใช้หนี้ เป็นเช่นนี้ปีแล้วปีเล่า ครอบครัวผู้ใหญ่วินูลย์พบกับความทุกข์เกิดจากหนี้สินที่ไม่มีทีท่าว่าจะไถ่ถอนหมด

ผู้ใหญ่วินูลย์วิเคราะห์ห้ขบคิดถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาก็พบว่า การปลูกพืชในลักษณะดังกล่าว ทำให้ตนเองและครอบครัวตกเป็นทาสของระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยการผลิตจากภายนอกทุกประการ นับตั้งแต่จากเงินทุนที่กู้ยืมมาลงทุน จนกระทั่งราคาผลผลิตที่ได้รับการกำหนดไว้แล้วเสร็จ นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดค่านิยมมุ่งบริโภค อุปโภคตามการชักจูงโฆษณาของพ่อค้าคนกลาง ผู้ใหญ่วินูลย์คิดได้และสรุปคำตอบให้ตนเองว่า

...ถ้าทำให้แต่พอกิน ก็ไม่ต้องไปต่อรอง เท่าที่คิดไม่ซับซ้อนไม่ยากเลย แต่ทำใจได้ยากหน่อย...ปัญหาใหญ่อยู่ที่กิเลส เพราะว่าถ้ากิเลสมากก็ยิ่งตามมันมากเป็นไปไม่ได้ที่จะสามารถตอบสนองมันได้ ปัญหาการพัฒนาที่ทำได้ยากเพราะต้องพัฒนาตามกิเลส พอเริ่มพัฒนาแล้วก็ไม่สามารถไปสร้างความสมบูรณ์ให้กับชีวิตได้จริง ๆ ... (บทสัมภาษณ์ โดย สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ ๒๕๓๒: ๒๓, อ้างถึงใน รัตนะ บัวสนธ์, ๒๕๓๕: ๓๐-๔๗)

จุดเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกิดขึ้นกับผู้ใหญ่วิบูลย์คัดสินใจขายที่ดินจำนวน ๒๐๐ ไร่ เพื่อนำเงินใช้หนี้สินทั้งหมดที่มีอยู่ ผลสุดท้ายเหลือที่ดินเพียง ๕ ไร่ หลังจากนั้นนั้นภูมิปัญญาเกี่ยวกับวนเกษตรบนเนื้อที่อันจำกัดก็เกิดขึ้น

วนเกษตร เป็นภาววิชาการที่บัญญัติขึ้นโดยการรวมคำสองคำเข้าด้วยกันคือ “วน” แปลว่า ป่า “เกษตร” หมายถึง ดิน วนเกษตร จึงหมายถึงการใช้ดินทำประโยชน์มีสภาพเป็นป่าเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างพืชหลากหลายชนิดที่มีความแตกต่างทางด้านขนาด การหยั่งรากลึกบนดินและประโยชน์ใช้สอย เน้นการปลูกพืชที่เมื่อเติบโตขึ้นแล้วพืชจะอยู่อย่างผสมผสานมีสิ่งตอบสนองความต้องการให้กับการดำรงชีวิต เช่น มีปัจจัยสี่พื้นฐาน มีอาหารที่ได้จากพืชและสัตว์ ทั้งที่ปลูกไว้และผลสืบเนื่องจากที่ปลูกไว้ (อภิชัย พันธเสน, ๒๕๓๒: ๕๓-๑๐๕; วิบูลย์ เข็มเฉลิม, ๒๕๓๑: ๑๖๕-๑๘๒) ทุกวันนี้บนเนื้อที่ ๕ ไร่ ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม นอกจากจะมีพืชพันธุ์ไม้ยืนต้น พืชพันธุ์ไม้ผลนานาชนิด สมุนไพร ที่ขึ้นสอดคล้องประสานราวกับป่าแล้ว ผลที่ติดตามมาคือการเข้ามาอาศัยอยู่ในป่าของสัตว์ทั้งหลาย อาทิ นกต่างชนิด และกระรอก

ผลจากการทำวนเกษตร ทำให้ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม และครอบครัว สามารถพึ่งพาตนเองได้ทางด้านอาหาร (พืช ผัก ที่ปลูกไว้เป็นป่า และปลาในบ่อ) ยารักษาโรคเบื้องต้น (สมุนไพร) มีเวลาว่างมากขึ้น เพราะไม่ต้องใช้เวลาให้หมดไปกับการผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ มีชีวิตที่เรียบง่ายเย็นสงบ ไม่เร่าร้อนเพราะหนี้สินรุงรัง อารมณ์และจิตใจอ่อนโยนลงเพราะใกล้ชิดกับป่าอปรกับการตัดสิ่งของฟุ่มเฟือยออกจากชีวิตประจำวัน การปฏิบัติตนตามแบบพุทธศาสนิกชนที่ใช้หลักธรรมะเป็นเครื่องกำหนดแนวชีวิต ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงเป็นแบบอย่าง เป็นนักปราชญ์ท้องถิ่นผู้หนึ่งของสังคมไทยในกระแสนิกส์ที่ได้รับการยกย่อง ชีวประวัติและผลงานให้ปรากฏอยู่เสมอ ๆ ตาม

สื่อสารมวลชนต่าง ๆ ทั้งโดยองค์กร สถาบัน และมูลนิธิทั้งหลาย ภูมิปัญญาของผู้ใหญ่ วิทยาลัย เข็มเฉลิม ได้รับการถ่ายทอดแพร่ขยายสู่ทุกคนข้างเคียงในชุมชนท้องถิ่นเดียวกัน และคนต่างท้องถิ่นที่เข้าไปสัมผัสเรียนรู้กับทั้งผู้ใหญ่วิทยาลัยเองที่เดินทางออกนอกชุมชน หมู่บ้าน เป็นวิทยากรรับเชิญจากสถาบันต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญานั้น

๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน

๒.๑ ผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง กับการทำเกษตรผสมผสานและการพัฒนา หมู่บ้าน สระคูณ

ในอดีตหมู่บ้านสระคูณ อำเภอปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ก็มีสภาพไม่แตกต่างไปจากภาพรวมของหมู่บ้านชนบทอีสานแต่อย่างใด และอาจจะมีสภาพที่หนักไปกว่าเพราะเหตุว่าเขตที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่บน โคนเนินสูง ความแห้งแล้งกันดารขาดแคลนน้ำจึงรุนแรงกว่าหมู่บ้านในที่ราบอื่น ๆ ความยากจน การเป็นหนี้สินอันเนื่องมาจากการลงทุนทำไร่มันล้มเหลว ไร่ปอ แล้วประสบภาวะขาดทุนซ้ำเติมเข้าด้วยการหมกมุ่นเล่นการพนันมั่วเมาในอบายมุข คืบกินเหล้าสาโท ลักเล็กขโมยน้อย จนกระทั่งชาวบ้านในหมู่บ้านสระคูณได้รับการตราหน้าจากหมู่บ้านอื่นไม่ให้เอามาร่วม เชื้อวงศ์ญาติเป็นเขยสะใภ้ คนวัยหนุ่มในหมู่บ้านละทิ้งความทุกข์ยากบากหน้าหารับจ้างในเมืองและเมืองหลวงเป็นทิวแถวคนแก่เฒ่าถูกทอดทิ้งให้เลี้ยงลูกหลานอยู่กับบ้าน

ในวันนี้ หมู่บ้านสระคูณเต็มไปด้วยไร่นาสวนผสม มองเห็นสีเขียวขจีเป็นหย่อม ๆ บ่อน้ำกินน้ำใช้ และบ่อปลาในนาข้าวกระจายให้เห็นอยู่ทั่วไป ชาวบ้านไม่มีเวลาว่างจะเล่นการพนัน เพราะต้องไปขลุกอยู่กับการขุดบ่อปลา ปลูกพืชผักริมขอบสระ และบนคันดินกลางทุ่งนา คนหนุ่มสาวพูดเป็นเสียงส่วนใหญ่ว่าจะไม่ละทิ้งหมู่บ้าน เพราะมีความหวังกับบ่อปลา พืช ผัก ผลไม้ที่ลงแรงสร้างไว้ ความเอื้ออาทร รักใคร่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปრაภฏให้เห็นจากชาวบ้านเมื่อได้ไปเยี่ยมเยียนสัมผัส ประเพณี พิธีกรรมฮิตคลองเก่า ๆ ได้รับการรื้อฟื้นนำมาปฏิบัติ เพื่อเชื่อมสายใยระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันและต่างหมู่บ้าน ทุกวันนี้ชาวบ้านต่างหมู่บ้านอยากได้คนหนุ่มสาวบ้านสระคูณไปเป็นเขยสะใภ้ และมุ่งมาเรียนรู้ถ่ายทอดแนวทางการทำมาหากินจากบ้านสระคูณแบบอย่างการพัฒนาหมู่บ้านกลายเป็นตัวแบบการพัฒนากระจายออกสู่หมู่บ้านอื่นทั้งใกล้และไกลความยากจนอดอยากอาหารแต่เก่าก่อนค่อยๆ เลือนหายไปจากบ้านสระคูณ

ชาวบ้านต่างก็พูดว่า “ชีวิตมีแต่สืตไปมื่อนา” (ชีวิตกายหน้ามีจะดีขึ้น) ความสิ้นหวัง
 ท้อแท้เลือนหายไป ผู้ที่สร้างความหวังให้กับพวกเขาก็คือ พ่อใหญ่ของเขาหรือผู้ใหญ่ผาย
 สร้อยสะกลาง ผู้ใหญ่บ้านสระคูณ ซึ่งได้รับการยกย่องกล่าวถึงอยู่เสมอในแวดวง
 นักพัฒนาชนบทไทย ผู้ซึ่งได้รับเหรียญรางวัล ประกาศนียบัตรมากมาย และท้ายที่สุดเมื่อ
 เดือนมีนาคม ๒๕๓๓ ที่ผ่านมาก็ได้รับปริญญามหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบัน
 บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)

ก่อนที่จะเป็นผู้ใหญ่ผายดังเช่นทุกวันนี้ ในวัยเด็กผู้ใหญ่ผายก็ไม่มีอะไร
 แตกต่างไปจากเด็กชาวบ้านสระคูณทั่ว ๆ ไป เมื่อเติบโตขึ้นก็เล่นอยู่กับชาวบ้านและวัด
 ในหมู่บ้านด้วยความอยากเรียนหนังสือในโรงเรียน แต่พ่อแม่เป็นห่วงเพราะสุขภาพ
 เด็กชายผายไม่ค่อยแข็งแรง จึงไม่อนุญาตให้เรียนหนังสือที่โรงเรียน ทางออกสำหรับการ
 เรียนตามที่ตั้งใจก็คือขอพ่อแม่บวชเณร ความนี้สนใจได้บวชเรียนตามต้องการ ขณะเป็น
 สามเณรก็สอบเรียนทางธรรมจนได้ถึงนักธรรมเอก ครั้นอายุครบบวชจึงอุปสมบทเป็น
 พระจำพรรษาที่วัดในหมู่บ้าน ขณะเป็นพระได้รับการถ่ายทอดความรู้ทั้งทางโลกทาง
 ธรรมจากเจ้าอาวาสวัด ซึ่งเป็นอุปัชฌาย์และรักใคร่ภักษุผายประดุจดั่งลูก ความรู้ที่
 ได้รับมีอาทิ การรักษาพื้นบ้าน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การดูฤกษ์ยาม นอกจากนั้น
 ภิกษุผายยังได้ร่วมมือกับพระที่บวชรุ่นเดียวกันช่วยสร้างกุฏิวัดจนแล้วเสร็จ ขณะที่
 พระก็รับรู้ปัญหาความยากจนของชาวบ้านความทุกข์จากหนี้สิน และการมัวเมาอบายมุข
 ต่าง ๆ ของชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา ต่อมาจึงสึกและแต่งงานกับสาวชาวบ้านที่อุปัชฌาย์
 เลือกไว้ให้ หลังจากสึกแล้วก็ได้รับเลือกจากชาวบ้านให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เพราะชาวบ้าน
 เล็งเห็นและตระหนักถึงความมีศีลธรรมจริยธรรมของหนุ่มผาย ซึ่งชาวบ้านก็ไม่ผิดหวัง
 หรือเลือกคนผิดแต่อย่างใด

ผู้ใหญ่ผายเริ่มงานพัฒนาหมู่บ้านทันที งานพัฒนาอันดับแรกผู้ใหญ่ผายเลือก
 พัฒนากน ทั้งนี้ผู้ใหญ่ผายให้เหตุผลว่า “ถ้าจะพัฒนาหมู่บ้านแต่คนไม่พัฒนาทำอะไร
 ไม่ได้ ผมเลยพัฒนานุกลากรก่อน” การพัฒนานุกลานั้นผู้ใหญ่ผายร่วมมือกับทาง
 โรงเรียนและพระโดยทางโรงเรียนอบรมเด็กและเยาวชน พระอบรมด้านศีลธรรม
 จริยธรรม ผู้ใหญ่ผายเน้นการพัฒนาหมู่บ้านเป็นหลัก สถานที่ที่ใช้สำหรับให้ชาวบ้านมา
 พบปะพูดคุยกับการอบรมก็คือศาลาวัดในหมู่บ้านนั่นเอง

การประเมินผลการพัฒนาคน ผู้ใหญ่ผวยวางแผนให้ชาวบ้านช่วยกันสร้างโรงเรียน โดยระดมทุนซึ่งอาศัยประเพณีเดิมที่สูญหายไป คือ การทำบุญประทายเป็นข้าวเปลือกเป็นเครื่องช่วยระดมทุน ผลปรากฏว่าโรงเรียนสร้างได้สำเร็จ

ต่อจากนั้นงานพัฒนาอันดับที่สองก็ตามมาคือ การพัฒนาตามสมัยนิยมของโครงการสี่กระทรวงหลักของรัฐบาล อันได้แก่ การสร้างห้องส้วม โองเก็บน้ำ รั้ววัด โรงเรียน บ้าน จนสำเร็จตามเป้าหมายพร้อมกับทุนการพัฒนาหมู่บ้านที่ได้จากการระดมทุนบุญประทายเป็นข้าวเปลือกหรือยหอรลงไป เมื่อสร้างแล้วก็ส่งเข้าประกวดหมู่บ้านดีเด่น ผลการประกวดหมู่บ้านปรากฏว่าได้รับรางวัลต่าง ๆ มากมาย เป็นความภูมิใจของทางอำเภอและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แต่ชาวบ้านได้เฉพาะโล่กับเงินเพียงสามพันบาทแลกกับเงินทุนหมู่บ้าน แรงงานและไม้ไผ่จำนวนมากที่ต้องโค่นเพื่อนำมาทำรั้ว ทางราชการเมื่อประกวดเสร็จแล้วก็ผ่านเลยไปไม่ได้เข้ามาติดตามอีกแต่อย่างใด ผู้ใหญ่ผวยและชาวบ้านรับรู้สิ่งเหล่านี้จึงเลิกสนใจจะพัฒนาสมัยนิยมอีกต่อไป แม้ว่าจะได้รับการร้องขอจากทางอำเภอให้ส่งหมู่บ้านเข้าประกวดอีกก็ครั้งก็ตาม

หลังจากพัฒนาตามแนวทางของรัฐบาลแล้ว ผู้ใหญ่ผวยจึงเริ่มการพัฒนาอาชีพชาวบ้าน โดยการพาชาวบ้านบุกยึดที่สาธารณะในหมู่บ้านที่เป็นของทางราชการนำมาจัดสรรให้ชาวบ้านปลูกม่อนจนเป็นผลสำเร็จ การจัดสรรที่ดินปลูกม่อนนี้ ผู้ใหญ่ผวยเรียกเก็บค่าเช่าที่ให้คณะกรรมการหมู่บ้านเก็บรักษาเงินค่าเช่าไว้เป็นกองทุนหมู่บ้าน นี่นอกจากจะได้ค่าเช่าที่แล้ว ยังได้จากงานบุญประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเป็นงานประจำทุกปีของหมู่บ้าน เงินกองทุนจะได้รับการจัดสรรจากคณะกรรมการหมู่บ้านนำไปพัฒนาหมู่บ้านในแต่ละด้าน เช่น การขุดบ่อน้ำบาดาล บ่อเลี้ยงปลาของหมู่บ้าน หรือการสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่น วัด เมรุ ศาลาฯ

ต่อมาแนวความคิดการทำไร่นาเกษตรผสมผสาน ได้รับการกล่าวถึงและเริ่มดำเนินการในแถบจังหวัดอีสาน ผู้ใหญ่ผวยจึงพาลูกบ้านไปดูงานการทำเกษตรผสมผสานครั้งกลั้บมาถึงหมู่บ้านผู้ใหญผวยปรับประยุกต์แนวความคิดทำไร่นาเกษตรผสมผสาน และลงมือดำเนินงานในพื้นที่ของตนเองจนแล้วเสร็จ ลูกบ้านมองเห็นนาที่เขียวแห่งแล้งของพ่อใหญ่ของพวกเขา บัดนี้มีต้นไม้เขียว ๆ ขึ้นตามคันดินขอบบ่อในท้องนา ไม่ว่าจะเป็น พริก ถั่วฝักยาว มะม่วง กล้วย ละมุดฯ ในพื้นนาก็มีบ่อหรือสระทั้งขนาด

เล็กใหญ่กระจายทั่วไปในบ่อนี้จะเห็นปลานิล ปลาไน ปลาดุกเพียน ปลาจีน วาฬพลุดำ น้ำขุ่นเหยื่ออาหารไม่ขาดระยะ ลูกบ้านลงมือทำตามอย่างผู้ใหญ่ผายตันที่ผลการทำไร เกษตรผสมผสานจากลูกบ้านคนหนึ่งไปอีกคนหนึ่ง จากปากต่อปากพื้นที่ต่อพื้นที่ ปัจจุบันนี้ท้องนาบ้านสระคูณจึงปรากฏเป็นสีเขียวของต้นไม้พืชผักกระจายเป็นหย่อม ๆ ให้เห็นทั่วไป ชาวบ้านต่างพากันหมกมุ่นอยู่กับบ่อปลาพืชผักกลางทุ่งในกลางวัน ครั้นตอนเย็นก็เดินกลับเข้าสู่หมู่บ้านเป็นทิวแถว ไม่มีขโมยไปจับปลาในบ่อแต่อย่างใด เพราะชาวบ้านต่างก็มีกินไม่อดอยากดังเก่าก่อนจากการจับกลุ่มเล่นการพนัน คี๋มกินเหล้ายาสาโท มาเป็นจับกลุ่มพูดคุยถึงการทำมาหากิน ครั้นถึงงานบุญประเพณีเก่า ๆ ของอีสานที่ผู้ใหญ่ผายรื้อฟื้นขึ้นมาทำใหม่ชาวบ้านก็พากันมุ่งหน้าไปสู่วัดในหมู่บ้านอย่างพร้อมเพรียง ชาวบ้านต่างหมู่บ้านได้ยินได้ฟังความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านสระคูณต่างพากันมาดูและก็ได้เห็นภาพที่ปรากฏอยู่แล้วก็พากันกลับไปด้วยความหวังว่าที่นาของตนจะเป็นเหมือนบ้านสระคูณ

ผู้ใหญ่ผาย ยังไม่พอใจหยุดการพัฒนาอยู่เฉพาะหมู่บ้านตนเองเท่านั้น ด้วยจิตใจที่เอื้ออาทรรับรู้ทุกข์ยากของชาวบ้านอีสานร่วมแผ่นดิน จึงได้ร่วมมือกับผู้ใหญ่บ้านต่างหมู่บ้านจัดกองทุนพัฒนาระหว่างหมู่บ้านขึ้นโดยใช้ชื่อว่า กลุ่มอีได้น้อย ทั้งนี้อาศัยพิธีกรรมฮิตคองของชาวอีสานเป็นตัวเชื่อมประสานจิตใจของชาวบ้านเข้าด้วยกัน เครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านเริ่มตั้งแต่ดำเนินการอย่างเป็นระบบ หมู่บ้านสระคูณกลายเป็นหมู่บ้านพัฒนาโดยเนื้อหาการพัฒนาจากชาวบ้านเอง เป็นแหล่งศึกษาดูงานการพัฒนาชนบทไทยทุก ๆ เดือน จะมีนักวิชาการ นักพัฒนา ชาวบ้านต่างถิ่นเข้าไปเยี่ยมเยียนขอความรู้จากผู้ใหญ่ผายไม่ขาดสาย นอกจากนั้น ผู้ใหญ่ผายยังต้องเดินทางออกนอกหมู่บ้านแทบทุกเดือนเช่นกันเพื่อไปเป็นวิทยากรให้ความรู้กับผู้สนใจการทำเกษตรผสมผสานในที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ (เสรี พงศ์พิศ, ๒๕๓๒; Ekavida Nathalang, 1990)

๒.๒ ลุงชาติ มาระแสง กับการสร้างภูมิปัญญาสู่ความแข็งแกร่ง ๑๘ ปี ด้วยมือทั้งสองข้างบวกกับปณิธานอันแน่วแน่ที่ให้สัตย์ปฏิญาณกับพระแม่ธรณีว่า “แม่เจ้าธรณีเอ๋ย นับตั้งแต่บัดนี้ เป็นต้นไป ข้าพเจ้าจะเป็นแรงหนึ่งหนุนชาติ อาศัยร่มบุญร่มไทรพระเจ้าอยู่หัว จะทำบุญให้ท่านไม่ได้เพราะอยู่ไกลจะเอาแรงกายฝากไว้กับพื้นดินผืนนี้ให้มี

บ่อปลา นาข้าว สวนผลไม้ ตามประสบการณ์ที่ได้มาได้สำเร็จ” (บทสัมภาษณ์โดย พิทยา ว่องกุล, ๒๕๓๒: ๒๘)

ลุงชาติ มาระแส จากชายหนุ่มนักเลงสุรา นักเล่นการพนัน ต้องใช้เวลาถึง ๑๘ ปี จึงสร้างปณิธานนั้นได้เป็นจริง ปัจจุบันลุงชาติ มาระแส ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านทั่วไปเป็นต้นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับหมู่บ้านกุดซวย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี อะไรคือที่ปรากฏการณ์ชีวิตที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญานี้

จากลูกชายคนเดียวของพ่อแม่ที่มีพี่น้องร่วมท้องอีก ๔ คน ลุงชาติในวัยเด็กจึงได้รับการตามใจจากพ่อแม่มากกว่าพี่น้องคนอื่น ๆ การเรียนหนังสือก็ผ่านเพียงชั้น ประถมปีที่ ๔ ของโรงเรียนประชาบาลบ้านกุดซวยเท่านั้น ต่อจากนั้นก็บวชเป็นเณรสอบปริยัติธรรมได้นักธรรมตรี สึกแล้วก็เร่ร่อนหาประสบการณ์ต่างถิ่น โดยการรับจ้างทำสารพัดงาน ตั้งแต่ถูกจ้างทำสวนที่สามพราน นครปฐม คนงานขุดวางสายโทรศัพท์ในกรุงเทพฯ และรับจ้างอีกหลายงานในหลายที่ ได้แก่ ชลบุรี นครนายก อัญประเทศ และปราจีนบุรี จนกระทั่งเริ่มเบื่อจึงตัดสินใจเดินทางกลับบ้านกุดซวย แต่ไม่ทันจะถึงบ้านได้แวะไปที่อำเภออำนาจเจริญเพื่อหาพี่สาว โชคพาให้ไปพบช่างใหญ่หัวหน้าคนงานก่อสร้างการชลประทาน ด้วยอริยาไยที่ตรงกันจึงสมัครทำงานกับนายช่างเป็นระยะเวลาถึง ๒ ปี พอดีกับพ่อให้คนมาตามเพื่อให้ไปแต่งงานกับสาวที่พ่อแม่หาให้ ด้วยใจไม่รักแต่ไม่ยอมขัดใจพ่อแม่ หนุ่มชาติอยู่กับเมียได้ ๖ เดือนก็เลิกกัน ทั้งนี้เป็นเพราะหนุ่มชาติมีคนรักที่ได้เสียกันมาก่อนแล้ว หลังจากเลิกกับเมียแต่งงานหนุ่มชาติก็พาเมียที่รักกันมาก่อนหนีไปอยู่ด้วยกัน ครั้นจะเข้าไปอยู่กับพ่อแม่ตนเองก็ปรากฏว่าพ่อแม่ไม่ยอมรับทั้งพ่อแม่ฝ่ายชายและฝ่ายหญิง แต่ต่อมาด้วยความสงสารลูกสาวแม้จะไม่ชอบลูกเขยสักเท่าไร แม่ยายก็ขอร้องให้ทั้งสองคนโยกย้ายกลับมาอยู่ด้วยกัน โดยยกที่นาซึ่งเป็นพื้นที่โคกให้ทำกิน ๖๔ ไร่ แต่ทว่าสามารถใช้ทำกินปลูกข้าวได้เพียง ๔ ไร่ จาก ๖๔ ไร่เท่านั้น จากสภาพพื้นที่ดังกล่าวประกอบกับความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำจึงทำนาไม่ได้ผลและประกอบกับความรักสนุกเที่ยวเตร่ เล่นการพนัน คัมสุราของหนุ่มชาติ จึงทำให้เมียและหนุ่มชาติต้องอาศัยข้าวบ้านแม่ยายกิน หนักๆ เข้าก็ต้องรบกวนเพื่อนบ้านโดยเมียเป็นฝ่ายไปขอข้าวปลาอาหาร เข้าบ้านไหนหมาบ้านนั้นก็เห่าเมียบ้านนั้น หนุ่มชาติครั้งนั้นจึงได้ชื่อเรียกจากชาวบ้านอีกชื่อหนึ่งว่า “ไอ้หมาเห่าเมีย”

เหตุการณ์ความทุกข์ยากเช่นนี้ วันเวียนเกิดขึ้นกับครอบครัวลุงชาลีซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกระทั่งวันหนึ่งนายช่างใหญ่หัวหน้าคนงานก่อสร้างกรมชลประทานมาเยี่ยม ลุงชาลีจึงขอคำแนะนำปรึกษาว่าทำอะไรจึงจะสามารถทำนาให้ได้ข้าวพอกิน คำแนะนำที่ได้จากนายช่างใหญ่ก็คือ ต้องขุดดินกั้นพื้นที่ให้สูงไม่ต่ำกว่า ๔ เมตร ยาว ๑๖๐ เมตร กั้นดินกว้าง ๑-๒ เมตร ลุงชาลีได้รับคำแนะนำก็เฝ้าครุ่นคิดวางแผนการทำงาน แต่ก็ยังไม่ได้ลงมือทำ รุ่งขึ้นอีกขวบปีวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช ลุงชาลีเดินออกสู่ท้องนาขอบดินวางหินไว้บนศีรษะพร้อมทั้งตั้งสัตย์ปฏิญาณกับพระแม่ธรณีขอขุดบ่อทำคันดิน ถักน้ำทำนา เลี้ยงปลา ทำสวนผลไม้ให้มีกินให้จงได้ และเพื่อให้มีสิ่งเตือนใจ หนุมชาลีจึงไว้หนวดเคราและผม จะไม่ตัดจนกว่าจะทำปณิธานได้สำเร็จ

นับจากวันนั้นมาตั้งแต่ตีสี่หรือตีห้าของทุก ๆ วันลุงชาลีก็ออกไปขุดบ่อเอาดินถมกันเป็นคันดินเพื่อกักเก็บน้ำจนกระทั่งมือทั้งสองข้างที่จับจอบแตกเป็นร่องลึกไม่สามารถเอามาล้างหน้าได้ต้องใช้หลังมือลูบหน้าแทนจากแตกเป็นด้านสาหนากินเวลา ๑๘ ปี กั้นดินยาว ๑๖๐ เมตร สูง ๔ เมตร สันคันดินกว้าง ๑-๒ เมตร พร้อม ๆ กับบ่อที่เป็นผลได้จากการขุดดินก็แล้วเสร็จ

ผลการทำคันกั้นทำให้สามารถกักน้ำไว้ใช้ทำนาได้อย่างเพียงพอ ผลิตผลข้าวที่ได้ต่อพื้นที่หนึ่งไร่ได้เพิ่มขึ้นมากกว่านาข้าวปกติของคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านกุดชวย นอกจากนั้นในบ่อยังมีปลาธรรมชาติ เช่น ปลาตุก ปลาหมอ ปลาช่อนและปลาที่ลุงชาลีหามาปล่อยเลี้ยงไว้ บนสันคันดินลุงชาลีก็หาพืชพันธุ์ผลไม้ ผัก ทั้งยืนต้นและล้มลุกปลูกไว้ตลอด ปณิธานของลุงชาลีที่จะมีบ่อปลา นาข้าว สวนผลไม้ ก็เกิดขึ้นสำเร็จทุกประการ

แม้ว่าตนเองและครอบครัวจะมีกินมีใช้ไม่ขาดสน ลุงชาลีก็ยังคงมีความคิดว่าชาวบ้านยังอดอยากอยู่ ด้วยความห่วงใยเพื่อนบ้าน ลุงชาลีจึงได้จัดตั้งขยายกลุ่มเลี้ยงปลาหรือกลุ่มบ่อปลาขึ้น โดยอาศัยพันธุ์ปลาที่ได้จากบ่อปลาของตนเองเป็นหลัก

วันนั้นจากหนุมชาลี “ไอ้หมาเห่าเมีย” มาเป็นวันนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้านชุมชน เป็นบุคคลที่คอยให้คำแนะนำชักจูงชาวบ้านให้พ้นกับความยากจน สถาบันพัฒนาสถาบันการศึกษาต่างให้ความยอมรับนับถือยกย่อง ผู้ซึ่งมีหลักคิดในการทำงานว่า

...ศีล สมาริ ปัญญา คือ ศีลนี้ไม่ได้พูดมากมายกายกองอะไร คือต้องไม่หลอกลวง ไม่โกหกตัวเองและโกหกคนอื่นว่าจะขุดบ่อปลาจริง ๆ เวลาบอกแม่บ้านว่า

ไปปลูกต้นไม้ ต้องไปปลูกจริง ๆ ผมไม่หลอกลวงลูกไม่หลอกลวงหลาน นี่แหละคือ ศิล
 ส่วนสมารถก่อนจะทำอะไรก็หยุดคิด มองว่ามีปัญญามากน้อยแค่ไหน จะผิคน้อยผิคนมาก
 ถ้าเราทำไม่ได้ก็บอกว่าทำไม่ได้ เราทำได้ก็ว่าจะทำได้ สงบสตินึกคิด พอสติระลึกรู้ได้
 ปัญญามันก็จะมา เป็นการรู้ชัดในการใช้สตินั้น (บทสัมภาษณ์โดย พัทธยา ว่องกุล
 ๒๕๓๒: ๓๖)

๒.๓ พ่อจารย์ทองดี นันทะ กับภูมิปัญญาการทำงานเกษตรกรรม “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน”

ชีวิตในสมณเพศ ๒๑ พรรษา ประกอบกับความเป็นผู้รอบรู้ประเพณี
 พิธีกรรมฮีดคองต่าง ๆ และการปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมภายหลังจากสึกออกมาแล้วจึง
 ทำให้พ่อจารย์ทองดี นันทะได้รับการยอมรับจากชาวบ้านตลาด อำเภอแวงน้อย จังหวัด
 ขอนแก่น ให้เป็นผู้นำชาวบ้านในตำแหน่ง “จ๊า” (ผู้ทำหน้าที่รักษากฎเกณฑ์การประกอบ
 พิธีกรรมในหมู่บ้าน) แต่ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ ชาวบ้านตลาดต่างก็ประสบกับสภาพ
 เป็นหนี้สิน ทำมาหากินไม่พอกับความต้องการแม้ว่าจะลงทุนลงแรงทำงานมากอย่างไรก็
 ตามพ่อจารย์ทองดี นันทะ ก็ประสบกับสภาพเช่นเดียวกันกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ชาวบ้าน
 บ้านตลาดถูกกระแสเศรษฐกิจของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้ปลูกพืชไร่ เพื่อการส่งออกเข้า
 ครอบคลุมชักจูงจนก่อความผูกพันเป็นหนี้สินจำนวนมากมาย เริ่มจากปลูกมันสำปะหลัง
 แล้วประสบกับสภาวะราคาคต่ำ ต่อมาชาวบ้านได้รับการชักจูงให้ปลูกปอ ซึ่งก็ได้
 ผลลัพธ์ไม่ต่างจากการปลูกมันสำปะหลังอีกเช่นเดียวกัน “รัฐบาลพัฒนา แต่พดไช่ พัดนา
 ผมไปเหมิด” พ่อจารย์ทองดี กล่าวถึงผลการพัฒนาที่ผ่านมาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น
 พ่อจารย์ทองดี ทำวิธีการแก้ไขปัญหาคความยากจน ให้ครอบครัวซึ่งประกอบด้วยสมาชิก
 ๖ ชีวิตพ้นจากสภาพความขัดสน ด้วยการทำงานอย่างหนักเอาเบาสู้ ไม่ว่าจะเป็นการค้า
 ขาย รับจ้างเบ็ดเตล็ด เลี้ยงไก่ หมู และทำนา แต่ก็เพียงทำให้มีกินไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น
 ต่อมาเมื่อนักพัฒนาองค์กรเอกชนเข้าไปในหมู่บ้านร่วมขบคิดถกปัญหาและแนวทาง
 แก้ปัญหาชาวบ้าน พ่อจารย์ทองดี เริ่มเห็นแนวทางจึงตั้งใจทำเกษตรแบบ “เฮ็ดกิน เฮ็ด
 อยู่” ขึ้นภายใต้หลักคิดที่ว่า “เฮ็ดน้อยได้หลาย เฮ็ดหลายได้น้อย” บนเนื้อที่ ๖ ไร่ ๓ งาน
 ซึ่งเป็นที่ลาดและลุ่มเนื่องจากติดกับลำห้วย พ่อจารย์ทองดีเริ่มงาน “เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน” ตาม
 หลัก ๗ ประการ

๑. เอ็ดน้อยได้หลาย เอ็ดหลายได้น้อย หมายถึง ไม่ทำมาก ๆ ลงทุนสูง ๆ เพื่อขาย แต่จะปลูกแต่น้อยดันเอาใจใส่เตรียมดินใส่ปุ๋ย (มูลสัตว์) ให้ดีดูแลอย่างทั่วถึงรอนรุ่นแรกเจริญงอกงาม จึงค่อยปลูกรุ่นต่อ ๆ ไป

๒. ทำทุกอย่างด้วยมือของตนเองและครอบครัว

๓. ในไร่นานั้นเน้นการปลูกพืชผักพื้นบ้าน ที่ใช้กินในชีวิตประจำวันทุกอย่าง โดยสลับกับไม้ผลยืนต้นชนิดอื่น และต้องปลูกทุกวัน ๆ ละ ๒-๓ ต้น ในช่วงที่ฝนฟ้าอำนวย

๔. เลี้ยงสัตว์ที่สามารถช่วยเหลือตนเองด้านอาหารได้ หรือเป็นสัตว์ที่กินเศษอาหารที่เหลือจากสัตว์อื่น หรือกินผักพืชผักในสวน

๕. ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลง หันกลับมาสู่วิธีการแบบเดิมที่พ่อแม่เคยใช้ ซึ่งไม่เป็นพิษเป็นภัย และหันมามุ่งที่การปรับปรุงดินกับสภาพแวดล้อมเป็นหลัก

๖. ปลูกพืชสมุนไพร จะรักษาโรคด้วยสมุนไพรและแพทย์แบบพื้นบ้านหมอ และโรงพยาบาลแผนใหม่จะพึ่งให้น้อยลง เฉพาะโรคที่จำเป็นต้องรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่เท่านั้น

๗. ดำข้าวกินเป็นประจำเพื่อเอารามาเลี้ยงสัตว์

หลัก ๗ ประการทำให้เนื้อที่ ๖ ไร่ ๓ งาน ของพ่อจารย์ทองดีในวันนี้

ประกอบด้วยพืชผักสวนครัว พืชผลไม้ยืนต้น ผักหวาน และไก่ บ่อปลา ๔ บ่อ แปลงนาข้าว หมูกะโดน (หมูพื้นบ้าน) วัว ควาย พ่อจารย์ทองดี และครอบครัวลดการใช้ยาที่ต้องพึ่งพาตลาดภายนอก เนื่องจากบนพื้นที่ ๖ ไร่นั้นมีสิ่งที่ครอบครัวพ่อจารย์ทองดีต้องการครบถ้วนแล้ว และด้วยเหตุที่ชาวบ้านตลาดยอมรับนับถือพ่อจารย์ทองดีเป็นทุนเดิมเมื่อเห็นฐานะพ่อจารย์ทองดีเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น พวกชาวบ้านจึงเริ่มเอาอย่างทำตาม จากครอบครัวหนึ่งขยายสู่อีกครอบครัวหนึ่ง จนกระทั่งวิถีชีวิตชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนจากการเร่งรีบออกทำมาหากิน การอพยพเข้าสู่ตัวเมืองต่างคนต่างแข่งขันเพื่อหาเงินมาซื้อสิ่งของข้าวปลาอาหาร มาเป็นระบบความสัมพันธ์ของครอบครัวดังที่พ่อจารย์ทองดีกล่าวว่า

...ตั้งแต่เห็ดเกสรมา ได้รู้จักชาวคราวพี่น้องลูกหลานทุกคนไปมาหาสู่กัน
หลายขึ้นเพราะว่าคนมันมักอยากมาปรึกษาหารือกัน อยากเห็นของเพิ่มเส็ดได้ธำได้
เพิ่มมือยังปลูกแ่น ต่างกว่าอยู่แต่เก่า มันอีกอยาก ดั้นขึ้นมาไปไผไปมัน มันอยากไปหาอยู่
กิน...

พ่อจารย์ทองดีจะแนะนำให้คำสอนปลอบใจ ทำนายทายทักกับทั้งให้พันธุ์พืช
แก่ชาวบ้านที่เข้ามาหาพ่อจารย์ทองดีอยู่เสมอมิได้ขาด พ่อจารย์ทองดีสรุปให้ฟังว่าธขาย
หมู ขายปลาทุ และอื่น ๆ เดียวนี้ไม่เข้ามาวิ่งเร่ขายในหมู่บ้านตลาดอีกต่อไป ทั้งนี้เพราะ
ขายไม่ได้ ชาวบ้านไม่สนใจซื้อ เพราะเหตุว่าชาวบ้านต่างก็มีกินในสิ่งที่ตนเองเคยอดแล้ว
นั่นเอง

“ถ้าหมู่บ้านตลาดมีสระเลี้ยงปลา มาก ๆ เอามาต่อกันแล้วมันจะยาวกว่าลำ
ห้วยเดิม อีกอย่างหนึ่งอาหารเราเคยได้จากป่า เมื่อป่าหมดอาหารก็หมด เราต้องสร้างสวน
ขึ้นมากู้กับสระเลี้ยงปลา สวนจะให้อาหารการกินแก่เรา ให้ต้นไม้ใช้ปลูกบ้าน” พ่อจารย์
ทองดีสรุปถึงอนาคตหมู่บ้านตลาดที่กำลังดำเนินตามแนวคิดตน

๓. การรักษาป่าไม้: ภูมิปัญญาพระสงฆ์ไทย

ในขณะที่หลายส่วนของโลกกำลังประสบกับสภาวะวิกฤตของป่าไม้ที่เหลือ
จำนวนลดน้อยลงทุกขณะ และไม่เว้นแต่ประเทศไทย จนกระทั่งก่อให้เกิดกระแส
อนุรักษ์ป่าไม้ขยายเป็นวงกว้างออกไปตามหน่วยงาน องค์กร สถาบันต่าง ๆ ดังที่ปรากฏ
เป็นข่าวขัดแย้งทางความคิดระหว่างการรักษาป่ากับการพัฒนาประเทศ สร้างเขื่อน สร้าง
ถนน ตามสื่อสารมวลชนอยู่เสมอ นั่นท่ามกลางเหตุการณ์เหล่านี้ก็มีกลุ่มพระสงฆ์ไทย
หลายรูป ได้พยายามต่อสู้ใช้ภูมิปัญญารักษาป่าไว้ให้เป็นของชุมชนได้สำเร็จ ได้อย่างน่า
ศึกษาติดตาม ดังจะยกตัวอย่างนำเสนอภูมิปัญญาพระสงฆ์ไทยบางรูปดังนี้

๓.๑ พระอาจารย์บุญธรรม อุตุตมฺมโม : วัดโพนทอง อำเภอแก้งค้อ จังหวัด
ชัยภูมิ

ในวัยเด็กหลวงพ่อบุญธรรมเป็นผู้ที่มีร่างกายอ่อนแอป่วยไข้บ่อยครั้ง เริ่ม
เรียนหนังสือเมื่ออายุได้ ๑๒ ปี พอจบชั้นประถมปีที่ ๓ จนขึ้นชั้นประถมปีที่ ๔ ทาง
โรงเรียนก็ให้ออก เพราะอายุถึง ๑๕ ปี เกินวัยเล่าเรียนตามพระราชบัญญัติการศึกษา ออก
จากโรงเรียนก็บวชเณรจนกระทั่งอายุครบบวชเป็นพระ บวชเป็นพระได้ ๓ พรรษา สอบ

ได้นักธรรมเอกต้องสึกไปเป็นทหาร หลังจากพ้นเกณฑ์ทหารกลับมาทำนาได้ ๖-๗ ปี ด้วยร่างกายอ่อนแอและรู้ตัวว่าไม่เหมาะสมกับชีวิตฆราวาสในท้องไร่ท้องนา จึงคิดบวชอีกครั้งแต่มีอุปสรรคเพราะว่าชาวบ้านญาติพี่น้องรังเกียจชายสองโบสถ์ ไม่มีใครอุปถัมภ์ ท่านจึงตัดสินใจละทิ้งถิ่นไปแสวงประเพณีบวชที่วัดพระธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น แล้วไปจำพรรษาฝึกกรรมฐานกับหลวงปู่เทียน วัดป่าพุทธญาณ จังหวัดเลย ซึ่งเป็นพระอาจารย์กรรมฐานสายใหม่ และหลวงปู่บุญธรรมเป็นศิษย์กรรมฐานรุ่นแรก ๆ ของสำนักหลวงปู่เทียน ฝึกกรรมฐานและทำหน้าที่สอนนักธรรมได้อีกระยะหนึ่ง หลวงปู่บุญธรรมก็หนีขึ้นภูโคง์ไปอยู่กับธรรมชาติป่าไม้บนหลังเขาพร้อมกับพระอีก ๔ รูป เป็นการบุกเบิกวัดป่าวัดแรกของท่าน อันได้แก่ วัดป่าสุคะโต ในปัจจุบัน

ใกล้ฤดูพรรษาปีต่อมา พระที่ขึ้นไปด้วยกันก็กลับลงมาจำพรรษาที่สำนักหลวงปู่เทียนทั้งหมด ทั้งให้หลวงปู่บุญธรรมอยู่บนเขาค้อเดียว เพราะท่านคิดใจความสงบวิเวกของป่าและตัดสินใจที่จะอยู่จำพรรษาต่อ หลวงปู่บุญธรรมจำพรรษาอยู่ค้อเดียวเป็นระยะเวลา ๓ พรรษา จนกระทั่งพรรษาที่ ๔ จึงมีพระรูปอื่นมาจำพรรษาอยู่ด้วย สภาพวัดป่าสุคะโตในขณะนั้นอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยป่าไม้หลากหลายประเภท สัตว์ป่านานาพันธุ์ในเนื้อที่ ๕๐๐ ไร่ ที่ชาวบ้านกันไว้ให้เป็นเขตวัด ต่อมาภัยที่ร้ายแรงที่สุดก็เข้ามาเยือนป่าไม้ในเขตวัดนั่นคือ การได้รับสัมปทานทำป่าไม้ของพ่อค้านายทุน ปรากฏว่าต้นไม้ทั้งขนาดใหญ่และเล็กถูกโค่นจนแทบไม่มีเหลือ สัตว์ป่าที่เคยมีอยู่พากันล้มตายและหนีไปหมดสิ้น แม้ว่าหลวงปู่บุญธรรมจะขอขบิณฑบาตรอย่างไรก็ตามก็ไม่มีผล หลวงพ่อจึงได้แต่เฝ้ามองและฟังเสียงต้นไม้ล้มต้นแล้วต้นเล่า

ครั้งต่อมาชาวบ้านหนองแก ซึ่งเป็นบ้านเกิดของหลวงพ่อได้ขึ้นมานิมนต์หลวงพ่อให้ไปจำพรรษาอยู่ที่วัดโพนทอง แรก ๆ ท่านปฏิเสธแต่หนัก ๆ เข้าทนคำร้องขอญาติโยมไม่ได้ ท่านจึงลงจากเขามาอยู่วัดโพนทอง สภาพวัดโพนทองระยะแรกที่หลวงพ่อก่อนหน้านั้นมีเนื้อที่ ๓๐ กว่าไร่ ซึ่งมีแต่ความทรุดโทรม พื้นดินเป็นดินแห้งแล้ง ต้นไม้ถูกโค่นล้มไปหมดเพราะชาวบ้านบุกรุกขายพื้นที่เพื่อทำไร่ป่อ หลวงพ่อเห็นสภาพพื้นที่เช่นนี้จึงเริ่มดำเนินฟื้นฟูปลูกป่าทันที

เริ่มจากที่หลวงพ่อบอกให้ชาวบ้านหรือหมู่บ้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นหมู่บ้าน

ขึ้นง่ายโตเร็วและชาวบ้านรังเกียจปลูกก่อน ทั้งนี้เพื่อเรียกความชุ่มชื้นในดินให้กลับมา หลังจากหญ้าโตแล้วและพื้นดินมีความชุ่มชื้นเพียงพอ หลวงพ่อพร้อมทั้งเณรสะพายย่าม ออกกลางทุ่งของชาวบ้านจุดเอาต้นกล้าของต้นไม้พื้นเมืองหรือต้นป่าทุกชนิดมาปลูก แทรกลงในหญ้าจรจบ เหตุที่เอาต้นไม้พวกนี้เนื่องจากว่ามีความแข็งแรงทนทานต่อ สภาพดินฟ้าอากาศได้ดีการปลูกต้นไม้ของหลวงพ่อก็ปลูกแบบเป็นแถวเป็นแนวตรงตัด กันอย่างเป็นระเบียบ การลงแรงปลูกต้นไม้ในระยะแรก ๆ มีชาวบ้านไม่น้อยที่ไม่เห็น ด้วย แต่ก็ไม่ได้ขัดขวาง เพียงแต่ไม่ช่วยเหลือเท่านั้น ชาวบ้านที่เอาวัวควายมาผูกกินหญ้า ในวัดเริ่มเกรงใจหลวงพ่อทั้ง ๆ ที่ท่านไม่กล้าห้ามปรามแต่หลวงพ่อใช้วิธีขยายพื้นที่ปลูก เรื่อย ๆ ไม่หยุดจนกระทั่งเต็มพื้นที่ชาวบ้านค่อย ๆ เอาวัวควายออกนอกเขตวัดในที่สุด ทั้งนี้เพราะกลัวบาปถ้าวัวควายมากินต้นไม้ของหลวงพ่อ ห้าปีให้หลังต้นไม้ของหลวงพ่อนับหมื่น ๆ ต้นก็โตขึ้นเห็นผลทันตา หลังจากนั้นพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ก็หลั่งไหลเข้าสู่วัด โพนทองไม่ได้ขาด ทั้งจากเกษตรอำเภอ และญาติโยมในกรุงเทพฯ หรือต่างถิ่นที่เข้าไป เยี่ยมหลวงพ่อกับนำพันธุ์ไม้ติดมือไปสำหรับชาวบ้านหนองแก หลวงพ่อปลูกฝังนิสัย การรักต้นไม้ให้ค่อย ๆ ซึมซับเข้าไปอย่างไม่รู้ตัว โดยการจัดวิปัสสนากรรมฐาน แรก ๆ มีชาวบ้านจับกลุ่มมานั่งกรรมฐานตามโคนต้นไม้เพียงไม่กี่คน แต่ต่อ ๆ มาชาวบ้านพบกับความสุขทางจิตใจมากขึ้น จากผลการวิปัสสนากรรมฐาน ชาวบ้านทยอยกันเข้า วัดมากขึ้นทุกขณะจนแทบจะครบทุกหลังคาเรือน อบายมุขสิ่งเสพติดเลือนหายไปจาก หมู่บ้านหนองแก ชาวบ้านตระหนักในคุณค่าไม้ของวัด เด็ก ๆ พวกกันมาเล่นในวัดเพราะ สภาพความร่มรื่นของป่าเป็นตัวชักจูง ชาวบ้านเริ่มปลูกต้นไม้ตามเขตบ้านและในท้องทุ่ง พื้นที่ของตนพร้อมกันนั้นก็ช่วยหลวงพ่อดูแลรักษาป่าในวัด โดยหลวงพ่อมิต้องออก ปากขอแรงแต่อย่างใด นอกจากนั้นหลวงพ่อยังหาสัตว์จำพวกสัตว์เลื้อยคลานหรือสัตว์ อื่น ๆ มาปล่อยไว้และดูแลไม่ทำร้ายสัตว์เหล่านั้น ซึ่งชาวบ้านก็ร่วมมือกับหลวงพ่อดูแล เช่นกัน (สง่า ลือชาพัฒนพร, ๒๕๓๐)

๓.๒ หลวงพ่อพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม: วัดศาลาด ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่

หลวงพ่อพงษ์ศักดิ์ มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์

เรียนหนังสือจบชั้นประถมศึกษาแล้วออกมาช่วยพ่อแม่ทำนา พออายุครบบวชก็บวชออก รุดงค์ไปตามป่าเขาต่าง ๆ ทางภาคเหนือเชื่อมต่อกันหลายป่าหลายจังหวัด หลังจากรุดงค์ตามป่าภาคเหนือได้ระยะหนึ่งได้ไปปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านพุทธทาสภิกขุที่สวนโมกข์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อีก ๕ ปี ต่อมาจึงเดินทางกลับมารุดงค์ทางภาคเหนืออีกครั้งหนึ่ง และเข้าจำพรรษาที่วัดผาลาดจนถึงปัจจุบัน

จากการเดินรุดงค์ตามป่าเขาหลายครั้งเป็นระยะเวลาติดต่อกันหลายปีทำให้หลวงพ่อมองเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เสื่อมลงของป่า อันเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ไปทุกขณะด้วยความรักป่าไม้ตระหนักในคุณค่าของป่า หลวงพ่อจึงดำเนินงานรักษาป่าไม้ทุกวิถีทาง เริ่มจากปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ท่านได้เดินรุดงค์เข้าไปในป่าบริเวณถ้ำตุ้ม อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเคยเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมฐานมาก่อน และมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ แต่ครั้งเมื่อท่านรุดงค์กลับไปอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ก็พบว่าป่าแถบนี้ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างมากมาย ท่านจึงสร้างสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นเพื่อหยุดยั้งการทำลายป่าจากชาวบ้าน และขอร้องชาวบ้านไม่ให้ขึ้นมาทำไร่บนดอย โดยการทำนี้ได้ได้เงินจำนวนหนึ่ง เป็นค่าจอบเสียมแลกกับการให้ชาวบ้านลงจากดอยไปทำมาหากินที่ราบแทน

อย่างไรก็ตามในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๒ เป็นช่วงที่สถานการณ์บ้านเมืองประสบกับปัญหาunamiไม่สงบ ท่านจึงได้กลับมาจำพรรษาที่วัดผาลาด ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ท่านกลับไปถ้ำตุ้มอีกครั้งหนึ่งพบว่าต้นไม้ใหญ่บริเวณหน้าถ้ำและป่ารอบ ๆ ถูกลักลอบตัดไปเกือบหมด ท่านจึงนำผ้าเหลืองพร้อมดอกไม้ธูปเทียนไปผูกไว้ตามต้นไม้ที่เหลืออยู่ ก็สามารถทำให้การลักลอบตัดไม้ลดลงได้

ในช่วงนั้น โครงการไทย-นอร์เวย์ เข้าไปสนับสนุนให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่นหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจแทน ทั้งนี้ทางเจ้าหน้าที่ทำการอพยพชาวเขาให้มาตั้งหลักแหล่งขยายพื้นที่ทำกินในบริเวณป่าต้นน้ำแม่สอย ผลการกระทำดังนี้ทำให้เกิดการโค่นล้มป่าไม้เพื่อทำไร่เลื่อนลอยจำนวนมาก ผลกระทบที่ติดตามก็คือ ลำห้วย ๓ สายที่เป็นแหล่งน้ำสำหรับทำเกษตรกรรมของชาวบ้านในตำบลแม่สอย สบต้ายและดอยแก้วแห่งขอลงหลวงพ่อก็ร่วมกับกำนันผู้ใหญ่บ้านในเขตตำบลแม่สอยจัดอบรมชาวบ้าน ชี้ให้เห็นความสำคัญขอป่าและการสูญเสียป่าไม้ที่มีผลต่อการไม่มีน้ำพอเพียงทำเกษตรกรรม

ชาวบ้านเกิดความสำนึกเข้าใจจึงพากันขึ้นไปสำรวจป่าต้นน้ำบนภูเขา ก็พบว่าถูกทำลายลงไปมากถึงร้อยละ ๕๐ ของพื้นที่ หลวงพ่อและชาวบ้านส่งหนังสือร้องเรียนชี้แจงไปยังทางอำเภอหลายครั้งแต่ไม่มีผลคืบหน้า ชาวบ้านและหลวงพ่อจึงรวมตัวกันตั้งเป็น “ชมรมเหมืองผายอนุรักษ์ต้นน้ำแม่สอย” โดยหลวงพ่อทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของชมรม ออกเรียไรขอบริจาคเงินจากผู้มีจิตศรัทธาได้จำนวนเงินหลายแสนบาท แล้วนำไปซื้อรถดหนามกันภูเขาที่ชาวบ้านเข้าไปบุกรุกเป็นระยะทาง ๘ กิโลเมตร พร้อมทั้งจัดเวรยามคอยสอดส่องดูแลไม่ให้ใครเข้าไปบุกรุกอีก

จากเหตุการณ์นี้ ทำให้พระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ถูกนิมนต์ไปสอบสวนในจังหวัดหลายครั้ง และมีข่าวปรากฏออกมาว่า พระภิกษุรูปหนึ่งชักจูงชาวบ้านให้จับไล่ชาวเขาจนกระทั่งท่านได้ชื่อว่าเป็นพระตัวงูอันดับหนึ่งของเชียงใหม่ หลังจากนั้นมีการตกลงระหว่างชาวบ้านกับทางราชการหลายครั้ง ผลสุดท้ายก็สามารถตกลงกันได้ โดยทางราชการยินยอมให้ชาวเขาย้ายออกจากพื้นที่ไป เมื่อชาวเขาเคลื่อนย้ายออกไปแล้ว หลวงพ่อเริ่มฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำที่ได้รับความร่วมมือช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากกรมป่าไม้ และหน่วยงานราชการอื่นๆ ที่เข้าใจวัตถุประสงค์ของท่าน ทั้งนี้ด้วยการจัดหาสนับสนุนพันธุ์ไม้นานาชนิด หลวงพ่อและชาวบ้านตั้งเป้าหมายว่าจะปลูกให้ได้ปีละ ๕๐๐ ไร่จากพื้นที่ที่ถูกทำลายไปประมาณ ๒,๕๐๐ ไร่ในบริเวณนั้น จนถึงปัจจุบันได้มีการปลูกป่าแล้วหลายหมื่นต้น

ปัจจุบันหลวงพ่อพงษ์ศักดิ์ ได้ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นเพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ารับการอบรมธรรมะและศีลธรรมอันเกี่ยวกับป่าไม้โดยตรง ณ สำนักปฏิบัติธรรมถ้ำตุ๊ญ โดยท่านเอาปลายไม้ที่เกิดจากการลักลอบตัดไม้บริเวณใกล้ ๆ นั้นสร้างศาลาปฏิบัติธรรมขึ้น และปรับปรุงพื้นที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม ซึ่งมีผู้สนใจเข้ารับการอบรมทุกปี ทั้งที่มาจากต่างจังหวัดและในจังหวัดเชียงใหม่ ท่านให้ข้อคิดว่าการจะอบรมให้คนรักป่าต้องอบรมกันในพื้นที่เห็นสภาพป่าที่แท้จริงจึงจะเกิดผล และท่านกล่าวว่าการรักษาป่าของพระภิกษุก็คือ การรักษารธรรม (ประชิด อาริยะ, ๒๕๓๒: ๗-๘)

๓.๓ พระมหาจันทร์ คุณวุฒโต: วัดบึงพระ อำเภอโซกชัย จังหวัดนครราชสีมา
หมู่บ้านบึงพระและหมู่บ้านใกล้เคียงในอดีต ผู้อาวุโสเล่าให้ฟังว่า อุดม

สมบูรณ์เต็มไปด้วยป่าไม้ต้นไม้ใหญ่และสัตว์เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านในบริเวณหมู่บ้านดังกล่าวอาศัยป่าไม้ที่นี่ทำประโยชน์เสมอมา ไม่ว่าจะเป็นอาหารที่ได้จากป่า บ้านเรือนที่อยู่อาศัยและการตัดต้นไม้เผาถ่าน ชาวบ้านรุ่นแล้วรุ่นเล่าต่างก็ยังชีพจากป่านี้โดยตลอด แต่อย่างไรก็ดีป่าไม้ย่อมมีขีดจำกัดและเสื่อมโทรมลงไปในที่สุด ป่าไม้ถูกทำลายจากต้นไม้ใหญ่มาสู่ต้นเล็ก จนกระทั่งเหลือแต่ต้นไม้

พระมหาจันทร์ ซึ่งเป็นลูกบ้านบึงพระนี้เล็งเห็นหายนะของป่ามาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๘ ซึ่งเป็นปีแรกเมื่อท่านกลับสู่บ้านเกิด ภายหลังจากที่ท่านบวชปี พ.ศ. ๒๔๙๕ และไปจำพรรษาอยู่ที่สวนโมกข์ จังหวัดสุราษฎร์ธานีหลายพรรษา ท่านเริ่มทำการอนุรักษ์ป่า โดยขอร้องให้ชาวบ้านเลิกตัดฟันต้นไม้ แต่ในแถบนั้นชาวบ้านยังคงตัดฟันเผาถ่านกันอยู่ตามปกติ พระมหาจันทร์จำพรรษาที่วัดบึงพระได้ ๔ พรรษา ก็มองเห็นว่าการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าไม้ไม่ได้ผล ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความร่วมมือ กอปรกับท่านต้องการศึกษาความรู้ด้านภาษาบาลีเพิ่มเติม ท่านจึงกลับไปปีนัยได้จำพรรษาอยู่ที่จังหวัดชุมพรอีก ๗ พรรษาหลังจากนั้นปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ท่านกลับมาจำพรรษาอยู่วัดบึงพระตลอดจนถึงปัจจุบัน

กลับมาครั้งหลังปี ๒๕๒๕ นี้ พระมหาจันทร์พบว่าป่าไม้ที่อยู่รอบหมู่บ้านเสื่อมโทรมลงมาก จนหมดสภาพเป็นป่ารกวันในเนื้อที่ ๕ ไร่หลังวัดที่ท่านขอชาวบ้านไว้ทำนันทนที่ยังมีสภาพเป็นป่าใหญ่ ท่านจึงรีบดำเนินการอนุรักษ์ป่าอีกครั้งหนึ่ง โดยการปรึกษากับกำนันผู้ใหญ่บ้าน ตำบลท่าลาดขาว เพื่อขอเนื้อที่ป่าเสื่อมโทรมทั้งหมด ๒, ๓๔๖ ไร่ ซึ่งกินเนื้อที่ครอบคลุมบ้านบึงพระหนองแปน ท่าลาดขาว ของตำบลท่าลาดขาวถึงตำบลดอน อำเภอบึงกรวย จากเนื้อที่ ๒,๓๔๖ ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่เป็นป่าที่จะต้องฟื้นฟูประมาณ ๑,๓๐๐ ไร่ ที่เหลือเป็นบึงสาธารณะ ๑,๐๐๐ กว่าไร่ การอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าเนื้อที่ ๑,๓๐๐ ไร่ ท่านเริ่มด้วยการขอร้องชาวบ้านในหมู่บ้านบึงพระไม่ให้เข้าไปตัดไม้เผาถ่าน และฆ่าสัตว์ รวมทั้งห้ามจุดไฟเผาเศษไม้ในพื้นที่นั้น ท่านอาศัยหลักการเพียงสองข้อนี้ เพราะท่านอธิบายว่าป่าสามารถคืนสภาพได้โดยไม่ต้องไปยุ่งกับมัน เมื่อไม่มีใครทำลายธรรมชาติจะจัดระบบได้เอง

ข้อห้ามสองข้อของท่านทำให้ชาวบ้านแตกออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งสนับสนุนเห็นด้วยร่วมมือกับท่านอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่า แต่อีกกลุ่มหนึ่งไม่พอใจเพราะ

ขาดรายได้จากการเผาถ่านและอาหารจากสัตว์ป่า ท่านเล่าให้ฟังว่าแรก ๆ มีคนเคยยิงปืน ชูคุกคามท่านแต่เมื่อท่านตามไปยังเสียงปืนก็ไม่พบตัวคนยิง แต่อย่างไรก็ตามระยะ หลัง ๆ นี้แม้ว่าชาวบ้านกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยจะมีอยู่ก็ตามแต่ก็ไม่ได้เข้ามาขัดขวางอย่าง เด่นชัด เพียงแต่วางตัวอยู่ตามปกติเท่านั้น ผลปรากฏว่าต่อไม้ที่เหลืออยู่เมื่อไม่มีใครเข้า ไปรบกวนก็เริ่มแตกหน่อขยายตัวสูงขึ้นแต่ละปี จนกระทั่งปัจจุบันดังกล่าวคืนสภาพเป็น ป่าสูงระดับศีรษะ สัตว์ป่าทั้งเข้ กระรอก ตุ่น พังพอนวิ่งให้เห็นตัดหน้าตามทางเดินเสมอ เมื่อมีผู้เข้าไปเยี่ยมชมและท่านพาชมป่านี้ นอกจากพระมหาจันทรจะอนุรักษป่าโดยให้ ป่าคืนสภาพเองแล้วท่านยังได้สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ไว้กลางป่า สร้างศาลาปฏิบัติ- ธรรม เพื่อประกาศเป็นเครื่องหมายให้ชาวบ้านรู้ว่า พื้นที่บริเวณนี้เป็นเขตอุทยานหรือ เขตพุทธาวาส ซึ่งก็ปรากฏว่าได้ผลชาวบ้านไม่กล้าเข้ามาทำลายป่าไม้และสัตว์ป่าอีก ต่อไป

กิจกรรมการฟื้นฟูอีกกรณีหนึ่งก็คือ ท่านจัดตั้งกลุ่มชาวบ้านดูแลป่าขึ้น โดย ให้มีหน้าที่ระวังป้องกันไฟป่าและเพาะกล้าไม้พันธุ์ต่าง ๆ อาทิ ขี้เหล็ก มะขาม กล้วย มะม่วง สะเดา ฯลฯ ทั้งนี้กล้าไม้ที่ท่านนำไปปลูกในพื้นที่ที่ไม่มีต่อไม้ป่าเหลืออยู่เลย เพราะพันธุ์ไม้ดังกล่าวจะเป็นไม้โตเร็วและทนทานต่อความแห้งแล้งได้ดี

แม้ว่าปัจจุบันไม้คืนสภาพเดิมบ้างแล้ว แต่ก็ยังไม่เหมือนเดิม พระมหา- จันทรกล่าวว่า เท่าที่ท่านทำได้นี้เป็นเพียงแค่ ๕๐ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ท่านยังจะต้องดำเนินงาน อนุรักษป่า สร้างป่าต่อไป หากใครไปเยี่ยมชมท่านจะพบกับความตั้งใจแน่วแน่เด็ด เดี่ยว ทั้งจากคำพูดและอากัปกิริยาของท่านเสมอว่า ท่านมุ่งมั่นจะรักษาสภาพป่าให้ กลับคืนสำหรับหมู่บ้านให้จงได้ ท่านให้ข้อคิดว่า การทำป่าให้เป็นทะเลทรายทำได้ง่าย แต่การทำทะเลทรายเป็นป่านั้นเป็นเรื่องของคนขยันจึงจะทำได้ (รัตนะ บัวสนธ์ และ จิรศักดิ์ สิริรัตน์, ๒๕๓๓: สัมภาษณ์)

จากกรณีตัวอย่างงานวิจัยของภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายพื้นที่ ซึ่งนำเสนอมาจะ พบว่าบุคคลที่เป็นปราชญ์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะบางประการร่วมกัน ได้แก่

๑. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีพื้นฐานจากคำสอนความเชื่อตามหลักพุทธศาสนาและคำสอนที่เป็นจารีตยึดถือสืบเนื่องกันมา เช่น กรณีภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานนอกจากจะมีพื้นฐานพุทธศาสนาแล้วส่วนหนึ่งยังได้จากฮัตคองต่าง ๆ เช่นกัน สำหรับกรณีภูมิปัญญาพระสงฆ์เกี่ยวกับการรักษาป่าก็เป็นการนำหลักธรรมในพุทธศาสนามาตีความประยุกต์ใช้รักษาป่า เป็นต้น

๒. ผู้ที่เป็นปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้รู้ในท้องถิ่นจะมีลักษณะการเป็นผู้นำทางความคิด โดยอาศัยบารมี คุณความดีที่สั่งสมมาเป็นเครื่องนำ บารมี คุณความดีดังกล่าวก็ได้อาจการประพุดตินอยู่ในศีลธรรมฮัตคองนั่นเอง

๓. การเกิดภูมิปัญญาจากปราชญ์ท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะผ่านประสบการณ์ชีวิตที่ล้มเหลวเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ซึ่งพึ่งพาระบบผลิตและปัจจัยการผลิตจากภายนอก ส่งผลให้ผู้ผลิตสูญเสียที่ดินและมีหนี้สินจากการประกอบอาชีพตามแนวทางดังกล่าว

๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะการมองโลก และสิ่งแวดล้อมเป็นระบบความสัมพันธ์เชื่อมโยงส่งผลกระทบต่อกัน ดังจะเห็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นการกระทำเกษตรแบบผสมผสาน ไม่มุ่งปลูกพืชหรือสัตว์เลี้ยงเฉพาะประเภทใดประเภทหนึ่งเพียงประการเดียวและการทำเกษตรกรรมที่มุ่งให้เกิดการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลัก สำหรับภูมิปัญญาในด้านการรักษาป่า แนวคิดเกี่ยวกับคำว่า “ป่า” จะหมายถึงระบบความสัมพันธ์ของพืชหลายชนิดที่มีลักษณะต่างกันแต่ก็เกื้อหนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน รวมทั้งการเข้าอยู่อาศัยของสัตว์ป่าตลอดจนการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น สมุนไพร เป็นต้น (Ekavidya Nathalang, 1990: 22-25)